

„נוח לו לאדם שלא נברא“

מאת נחום לאם

גליון כט

שעה עומדת לו. האמביציות הטבעיות של האדם מוליכות אותו שולל. ככל שהוא מתייגע ומתאמץ להגיע לגדולה, בה במידה הוא תועה בדרך, הוא אבוד. מכאן — מעבר קל וטבעי לברייתא שלנו, „נוח לו לאדם שלא נברא“. דין הוא באדם, שלהיטותו וחשקנותו אינן נושאות פרי, ומשאת נפשו — ממנו והלאה.

מתוך דברי הברייתא עצמה קשה לדעת באיזו משתי השיטות נוקטים ב"ש, ובאיזו מהן — ב"ה. אולם קביעה זו אפשרית אם נסתייע בדברי אחד מגדולי זמננו, ואז נזכה גם לאשר ולהבהיר פירושו במחלוקת זו.

הרב שלמה יוסף זיון („לאור ההלכה“, עמ' ש"ב—ש"ט) קבע מסמרות לשיטות ב"ש וב"ה ברוב הלכותיהם. הכלל שכלל לנו הרב זיון הוא שב"ש מתחשבים בכל מצב בכוח, וב"ה — רק בפועל. ב"ש עיניהם לעתיד, לטוח ארוך, למה שגנו בקרב ההוייה הנוכחית, למה שהוא כעת רק פוטנציאלי, ואילו ב"ה מצטמצמים ל— מציאות כמות—שהיא בפועל. דוגמא: דגים מאימתי מקבלים טומאה? ב"ש אומרים משיצודו, וב"ה אומרים משימותו (עוקצין, פ"ג מ"ח). הדגים משיצודו והוצאו מן המים כבר אינם יכולים לחיות, אלא שבפועל עוד לא מתו. לכן ב"ש אומרים שמשיצודו כבר מתים הם בכוח, ולפיכך הם נחשבים כמתים ומקבלים טומאה. וב"ה סוברים, שכל זמן שלא מתו בפועל אין לנו ענין בעתידות, והם נחשבים כחיים ואינם מקבלים טומאה. וכן נהגו שמאי והלל עצמם לפי כלל זה: „אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה, אומר: זו על שבת. מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל, מידה אחרת היתה לו... ברוך ה' יום יום“ (ביצה ט"ז ע"א). הלל מקבל את המציאות רק בפועל, והיום הוא יום חול ולא שבת ולכן אין כאן דין של כבוד שבת. ושמאי רואה בעצם החול — את השבת בכוח, את יום השביעי הקרב ובא. בדרך זו מצליח הרב זיון, שהוא מזקני תלמידי החכמים בא"י, להבהיר לנו כמה וכמה מחלוקות בין ב"ש וב"ה.

כלל גדול זה ישמש נר לרגלנו להבין גם מחלוקת זו שארכה שתי שנים ומחצה ושנוגעת להשקפת—עולם על אדם ועולם. הרי לפניך אדם. על מה הוא עמל? בעל חלומות הוא ועיניו למרום. אכן, מה גדול הפער בין ה— מצוי והרצוי! מה רב הדרך בין מציאותו הדלה והשפלה למטרתו הנשגבה והמהירה! על כל צעד ושעל הוא סובל מפחד האיכזוב והתיסכול שהם טמונים כפחים לרגליו. אבל כל עוד לא אמר נואש, האדם מתגבר על הלחץ הקיומי שלו ועושה דרכו הארוכה והקשה. אם אתה מסתכל עליו „בכוח“, אם אתה מקרב לו בהשקפתך את עתידו אליו הוא נושא את נפשו. „נוח לו לאדם שנברא משלא נברא“. אבל אם תשקיף עליו במציאותו הערטילאית, במצבו „בפועל“ בלבד, כתועה אומלל בעמק ולא כמטפס ועולה לראש—פסגה, הרי לפניך אדם כושל, נבזה, בריה צנועה אשר כל האמביציות שלה הן להבל ולריק, חוזה שוא וחולם דברי הבאי, שאין ליחס שום משמעות לקשר בינו לבין מבוקשיו. „נוח לו לאדם שלא נברא משנברא“.

הראשון — שיטת ב"ש. השני — נקודת—ראות ב"ה. אבל אין תפיסתן הקיומית של ב"ה סיבה ליאוש, וניתן להבחין בין ריאליות לפסימיות. „ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו“. אף אם נניח שהאדם, לא ישיג בדרך כלל, את מטרותיו הנעלות ולא יגשים את כל חלומותיו, עוד נשאר לו די והותר לחונן את חייו במשמעות עילאית. יפשפש במעשיו, יסתכל פנימה, ויראה איך בפסיעה קטנה אחרי פסיעה קטנה, קו לקו, יכול האדם להתקדם ולהתפתח ולהתרומם מעל למצבו השפל.

יובל העשור של „עולם חדש“

מלאו עשר שנים לקיומו של „עולם חדש“, העתון העברי לילדים, ולרגל המאורע יתקיים ביום א', 6 ביוני, במלון „ניריווק הילטון“ בני—יורק, משתה חגיגי בהשתתפות אישים חשובים. הנואם—האורח יהיה יוסף תקוע, שגריר ישראל באו"ם. ציון הכבוד השנתי של „עולם חדש“ יוענק הפעם לחרטום 2' וייסטן, נשיא ההסתדרות הציונית ב—אמריקה. מרת פיי שנק, נשיאת „הדסה“, תשב בראש. חוברת היובל תכלי פניה מאת דוד בן—גוריון לנוער היהודי באמריקה.

הכשיל את כונת התורה ומנע ממנה יציאתה אל הפועל, כאילו הפיל את העובר הרוחני ועיכב את תהליך הלימוד מלהשיג את יעודו. אי—לזאת, „הלומד שלא לעשות נוח לו שלא נברא“ או „נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם“. מידה כנגד מידה.

וממנו אתה למד על הברייתא של ב"ה וב"ש. אין היא עניין לא לאופטימיות ולא לפסימיות פילוסופית, וגם אין לה קשר במישרין ללימוד התורה. אבות—העולם אלה נחלקו בהערכת האדם כשואף למטרות בחיים. אדם אדם וחלו—מותו. אדם אדם ותשוקותיו. הבעיה היא לא מיטאפיסית ולא מוסרית, אלא קיומית, ואולי מעשית, מציאותית: האם בני אדם מגיעים למחוז חפצם בחיים או לא? האם ה—אדם, שניחן מלידתו בכשרונות טמירים וכבירים וחולם

ש. שלום

מיבחנים

במה תדע כי עורך חי?
אם בקאב אגוש וְכָא לְכָך דוֹי,
אם בְּשִׁחֻחַ תַּחַת מְשָׁא שְׂכָם וְי
שְׂכָמָךְ יִשָּׂא סָבֵל וְלֶךְ צַר,
אם בְּהַקְרֹת לְקִרְאָתְךָ דְּמַעַת יֵלֵךְ תָּמִיד
עֵינֶיךָ תִּמְלֹא טַל — אֵתָה חַי עוֹלָמִים.

במה תכיר כי שירך שיר?
אם בְּשִׁשְׁף אֵלֶיךָ תִּזְעַק מִקֵּיר,
וְאִם חֲקָמָה וְדַעַת וּמִרְאָה וְלִשׁוֹן
תָּקִים עֲלֶיךָ חוֹמָה, וְלֹא תֻכַּל לִישׁוֹן
עַד אִם מִבְּעַד קַל אֵלֶּה תִּבְרֹץ אֲמָרָה —
וְדַעַתְךָ כִּי שִׁיר הוּא אֲשֶׁר הִיא שְׂרָה.

במה תבחן כי שִׁמְךָ יִזְכָּר?
אם קַל אֲשֶׁר עִבֵּר עֲצֵן בְּךָ עוֹבֵר,
אם בְּשִׁירְךָ הִחֲדַשׁ מִסְפָּרְךָ לֹא נִמַּח
הַנִּגּוֹן שֶׁקִּדְמְךָ וְאַחֲרֶיךָ נִמְשָׁךְ,
אם תִּחְשׁוּ בְּמַנְעַ הַחֵם שֶׁל כָּל יָד,
יָד קַל שְׂאָבֵד — וְזָכְרְךָ יִגְוֹן עַד.

מתוך ספר—שירים חדש, „מחזרת השיר“,
שיזעיק בקרוב בהוצאת „יבנה“

על הגשתם, האם הוא מצליח לפתח אותם, להוציאם לאור העולם ולהשתמש בהם לטובה, או שמא הוא מתעלם מהם ומבזבזם והם כלים כעובר זה שנידון להרת—עולם? אחד סובר שבדרך כלל האדם מחלף תפקידו בחיים, יהיה מה שיהיה. כל זמן שהוא חי, יש סיכויים שיעיג להישגים. והשני סובר שבדרך כלל אין האדם משיג תכליתו בחיים, „אין אדם מת וחצי תאוותו בידו“, ובכן — „נוח לו שלא נברא“, כי כל מאווייו הם כעין שטר ושובר בצדו. הכשלון הוא לא של הבורא ולא של הבריאה לכשעצמה, אלא של האדם. „ועכשיו שנברא“, מכיון שהוא נמצא בעולם, למרות הסיכויים הקלושים שלו להשיג את מבוקשו הנעלה, „יפש—פש במעשיו“ וישתדל כמיטב יכולתו להיטהר ולהתעלות. הגמרא. בסוגיה זו שהיא מביאה את הברייתא, מדברת על ענותנותם של ב"ה שהיו מקדימים דברי יריביהם ב"ש לדבריהם שלהם. אחר—כך ממשיך התלמוד: „ללמדך שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו; כל המחזור על הגדולה, גדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מן הגדולה, הגדולה מחזרת אחריו; וכל הדוחק את השעה, שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני שעה,

אחת מן החידות הסתומות בתלמוד היא הברייתא הידועה בעירובין י"ג ע"ב המדברת ביעודו של האדם וטיב חייו עלי אדמות: „תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש ב—מעשיו“.

ברייתא זו נזכרה רק בתלמוד בבלי, ואין לה הד בכל שאר הספרות התלמודית. רבו עליה הקושיות: למה ארכה המחלוקת דווקא שתי שנים ומחצה? מה ענין אגדה שכזו להכרעה הלכית. „נמנו וגמרו“? טובי החוקרים עסקו בליבוץ בעיות אלו, והדבר עדין לא בא על תיקונו.

במאמר זה ברצוני לדון לא בשאלות הצדדיות, למרות חשיבותן, אלא בגופי העניין עליהם נחלקו שתי האסכולות הגדולות, ב"ה וב"ש. פרופ' אפרים א. אורבך („חז"ל: פרקי אמונות ודעות“, עמ' 224—226) מנסח את הפרוב—לימה כסתירה, לכאורה, מברייתא זו לאופטימיות האופיינית של היהדות הרואה בחיוב את בריאתו של האדם. הבריאה כולה היא „כי טוב“, העולם „לשבת (השין) והבית“ (סגולות). יצרה, ו—כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצר—תיו אף עשיתיו“ (ישעי' מג, ז). אין להעלות על הדעת ש—בריאת האדם היא כשלון, ואם כן, כיצד תתישב ברייתא זו עם ההשקפה הזאת של היהדות?

גישתו של אורבך היא ביסודה סימאנטית. על ידי בדיקת שימוש הלשון „נוח לו שלא נברא“ מנסה הוא לפענח את הנעלם. מסקנתו היא שהמלה „נוח“ והביטוי „נוח לו שלא נברא“ וכדומה משמשים בפי חז"ל כעין קללה לעוברי עבירה ולנכשלים בחטא. הנוסחא המקבילה ביותר לזו של הברייתא היא „הלומד שלא לעשות (כלומר, הלומד תורה שלא על מנת לקיים את המצוות עליהן הוא לומד) נוח לו שלא נברא“ (בשם ר' חייא, ויק"ר ל"ה, ה', ועוד). וקרוב לזה מאמרו של רבי יוחנן: „הלומד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם“ (שם, ובמקורות אחרים). פירוש הדברים: מוטב היה לו שלא יהיה, ובלבד שלא לעבור עבירה זו. והמחבר אף מרחיק לכת כשהוא מציע כאילו ברמזו שדברי הברייתא מכוונים לאלה הלומדים תורה שלא לשמה, שלא לעשות. חנה דבריו: „גם אם נרצה להחזיק באותנטיות של המח—לוקת בת שתי השנים ומחצה שבין ב"ש וב"ה, הרי נראה, שלא בהערכת קיומו של האדם עסקה, אלא ביחס לאדם הרשע, שלומד ואינו עושה — שעליו דיבר ר' חייא — או על זה שאינו לומד ואינו עושה“.

אולם, אין פתרון זה משיבץ את הרצון, ראשית, אין זכר בברייתא, ולא בסוגיה שהיא מובאה, לענין לימוד התורה שלא לשמה. שנית, כפי שהעיר זאב פלק („קריית ספר“, כסלו תשל"א, עמ' 17), לשונו של המאמר שלנו היא כללית וברורה, שעה שהמקורות שאורבך מביא לשם השוואה נזכר בהם חטאו של אדם. גם העצה שהאדם יפשפש — או ימשמש — במעשיו מניחה כי בעצם אינו רואה עצמו כחוטא. ועוד, שעירבוב פרשיות לשוניות יש כאן, אורבך דורש סמוכין מהנוסחא „נוח לו שלא נברא“ למלה „נוח“ בקונטקסטים ושונים. כשהיא מופיעה בצורות אחרות, כגון „נוח לרשעים שיהיו סומין“ וכו'.

לדעתי, הביטוי „נוח לו שלא נברא“ (וחברו, „נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו“ וכו') יש לו משמעות מיוחדת ואין לו קשר ישיר למלה „נוח“ כשהיא לעצמה. הכוונה הכללית היא: אי—השגת המטרה, אי—הגשמת התעודה. הפלת העובר, שנהפכה לו שלייתו על פניו, מסמלת תיסכול הבריאה, סטייה מן הדרך וכשלונם של האדם בבקשת מג—מתו בחיים. לכן, מכיוון שמטרת לימוד התורה היא ה—התנהגות בפועל („תכלית חכמה — תשובה ומעשים טובים“, ברכות י"ז ע"א), נמצא שהלמד שלא לעשות המצוות